

Mirko Bulat

Danica Pinterović

NOVI RIMSKI NATPISI IZ OSIJEKA I OKOLICE

Od kraja 1967. do kraja 1971. godine Muzej Slavonije povećao je zbirku rimskih natpisa sa još šest novih primjera, od kojih su tri nađena u samom Osijeku, a tri u njegovoj okolini i to u Kolođvaru (južno), u Klisi (jugoistočno od Osijeka) i u Sarkanju kod Belog Manastira u Baranji. Studij tih natpisa pruža nam nekoliko novih podataka za historiju rimske epohe u ovom kraju.

Najprije će biti prikazane tri are koje sadržajno čine cjelinu, kako se može suditi po njihovim natpisima. Radi se o slučajnom nalazu triju rimskih votivnih ara koji se desio 16. lipnja 1971. kad su radnici kopali jamu za telefonske kablove u Donjem gradu pred Tehničkom školom na Trgu Vladimira Nazora. Iz jame iz dubine od 2 m iskopan je zajedno sa žrtvenicima i gornji dio okruglog stupa s ukrašenom glavicom, na kojoj su zaostali fragmenti kipa, tj. stopala, po svoj prilici kipa nekog božanstva. Sve su tri are stilski vrlo slične. Na vrhu imaju uobičajene okrugle plitke šupljine za prikazivanje žrtava ili libacije; no kako nemaju niže dolje otvor za otjecanje tekućina, one i nisu u pravom smislu riječi are, već cippusi. Sve tri imaju gornju i donju profilaciju uz natpisno polje i posebna, grubo klesana i dosta oštećena postolja, a na pobočnim stranama u reljefu prikazane, desno, patere, lijevo, vrčeve. Sve su tri posvećene Jupiteru od konzularnih beneficijarija.¹

1) Ara (sl. 1) od sivkastog pješčanika koja je bila u sredini slomljena u dva dijela, no sastavljena tako da je natpis u cjelini mogao biti spašen i sa gotovo potpunom sigurnošću pročitani. Baza je bila desno dolje znatno oštećena i stoga restaurirana. Iznad gornje profilacije nalaze se na tri strane listoliki ukrasi među uglovnim akroterijima koji prijanjaju uz valjak s plitkim udubljenjem. Zbog loma koji se desio (vjerojatno još u davnini) reljefni vrč s lijeve pobočne strane vrlo je oštećen. — Visina 0,93, šir. 0,53, debljina 0,35 m. Veličina natpisnog polja 0,40 x 0,42 m. Inv. broj 9008.

Tekst natpisa:

. I . O . M
 . T . FL . IVSTVS
 [B.F.C]OS. LEG IIII
 S MACRINO [ET]
 CELSO. CO[S]
 . V . S . L . M

Transkripcija:

I(ovi). O(ptimo). M(aximo)
 T(itvs). FL(avivs). IVSTVS
 [B(ene) F(iciarivs) C]O(n)S(vlaris). LEG(ionis) IIII
 S(cythicae)? MACRINO [ET]
 CELSO. CO(n)[S(vlibvs)]
 V(otvm). S(olvit). L(ibens). M(erito)

Ime IVSTVS vrlo je čest cognomen na Istoku i Zapadu imperija i u rano i kasnije doba i ne može ovdje o osobi dedikanta dati nikakav podatak.

Beneficariii su vojnici koji su zbog svoje revnosti u službi mogli od svog zapovjednika biti oprošteni nižih vojnih dužnosti. Prema tome od koga su primili oprostjenje od nižih, težih dužnosti, oni su se zvali beneficariii consulis ili consularis, proconsulis, legati, praefecti, tribuni etc. Vojničkim funkcionerima dodijeljeni beneficariiji imali su razne funkcije, no na Limesu ih u kasnije doba carstva nalazimo redovno na čelu neke vrste pogranične straže, koja bdije nad kretanjima barbara onkraj granice. — Natpisa postavljenih od beneficariija ima širom carstva mnogo, osobito tokom 2. i 3. stoljeća. A. Mócsy, analizirajući takove natpise u Gornjoj Meziji, upozorava na činjenicu, da su oni u vezi beneficarijskih postaja na cestovnim mrežama, te da se postaje mogu naći ne samo na Limesu, već i na cestama drugog reda u unutrašnjosti provincija. On tu pojavu dovodi u vezu sa potrebom kontrole nad intenzitetom latronskih pokreta. Stoga on preporučuje, da kod rekonstrukcije rimskih cesta treba uzeti u obzir osim carinskih postaja još i lokacije beneficarijskih postaja, koje su znale biti i utvrđene zidovima i opkoljene jarcima. Natpisi se stavljaju iz oficijelnih pobuda, te beneficarijski oltari imaju uvijek propagandistički karakter, koji naročito upada u oči u sredini 3. stoljeća, kad su se dešavale česte promjene vladavine, pa su se pri svakoj promjeni na vlasti postavljali miljokazi, počasni titulusi i votivne are.²

U novije vrijeme također se problemom beneficarijskih postaja na gornjo-germanskome Limesu bavio Ph. Filzinger, koji ih označuje kao cestovne stacije koje su pripadale kojem obližnjem kaštelu na Limesu. U Germaniji Superior nađena su dosada 52 beneficarijska natpisa, a nađena su uvijek ili u blizini kaštela ili na važnim raskrscima, na riječnim prelazima ili na uzvisinama otkuda se otvara dalek vidik. Beneficarijska služba je bila vanjska služba nekog vojnika izvan njegove jedinice, a mogla je trajati godinu dana ili samo pola godine. Kad je dovršena, beneficariiji ispunjavu svoj zavjet postavljanjem votivnih ara, najčešće Jupiteru.³ Ova razmatranja bacaju i svjetlo na naš sektor Limesa, u čijoj se blizini nalazila Mursa, smještena na važnom riječnom prelazu.

Što se legije IIII tiče, mi nismo posvema sigurni da na početku četvrtog reda stoji slovo S. Ako bi to bio slučaj, onda se radi o legiji IV s nadimkom Scythica, no za nju nije poznato da bi se u drugom stoljeću zadržavala u blizini dunavskog Limesa, već da je ona od Nerona dalje boravila u Siriji⁴. Vjerojatnije bi bilo pretpostaviti da se radi o legiji IV s nadimkom Fl(avia) F(elix), kojoj je u 2. stoljeću stalni garnizon bio u Singidunumu, a za Marka Aurelija od 161. do 167. jedan njen detašman

prolazno je boravio u Aquincumu⁵. Prema tome godine 164. s kojom se ara na temelju spomena oba konzula može datirati, Flavius Iustus bio je možda određen da službuje na beneficiarijskoj postaji u Mursi izvan svoje jedinice, u Singidunumu ili u Aquincumu.

M. Pompeius Macrinus i P. Iuventius Celsus bili su *consules ordinarii* 164. godine⁶.

Ovo je jedan od rijetkih naših natpisnih spomenika koji se može sa sigurnošću datirati, što je od važnosti ne samo zbog samog historijskog fakta, već i zbog studija epigrafike, panonskih klesarskih radionica i stilova ara.

2) Ara (sl. 2) od vapnenca sa većim i manjim šupljinama gotovo je potpuno očuvana. Postolje na desnoj strani znatno je okrnjeno. Iznad gornje dvostruke profilacije nalaze se dva manja valjka (gužve) koja prijanjaju uz gornji niski valjak, a s prednje strane između njih je ukrasni trokutni zabat kome nedostaje završna obrada. Na pobočnim stranama desno patera, lijevo urceus. Vis. 104, šir. 46, deblj. 34 cm; veličina natpisnog polja 53x37 cm. Inv. broj 9007.

Tekst natpisa:

I. O. M
CENSORINIVS
MAXIMVS
B.F. COS.
ACC. MISSIONE
V S L M

Transkripcija:

I(ovi). O(ptimo). M(aximo)
CENSORINIVS
MAXIMVS
B(ene). F(iciarivs). CO(n)S(vlaris).
ACC(epta). MISSIONE
V(otvm) S(olvit) L(ibens) M(erito)

Ovaj se natpis može datirati u koju godinu prije ili kasnije od 164., jer je ara nađena zajedno s prethodnom, a srodna joj je po stilu i karakteru natpisa. — Ime Censorinius ne nalazimo u Panoniji među gentilicijima, već među kognomenima u obliku CENSORINUS. Kognomen Maximus vrlo je čest u Panoniji kao i u ostalim provincijama⁷. U petom redu se izrijekom kaže, da je Censorinius Maximus primivši otpust iz službe izvršio zavjet. To su i ostali beneficiariji tako učinili, iako to u natpisu nije rečeno.

3) Ara (sl. 3) od žućkastog pješčenjaka u priličnom stanju očuvanosti osim što ima oštećenja na bazi i na grubo tesanom postolju, naročito s desne strane. Iznad gornje dvostruke profilacije dva manja valjka, koja imaju ukrasne brazde (na slici nevidljive) prijanjaju uz veći s plitkim udubljenjem, a između njih se nalazi sa čeone strane trokutni zabat sa dvije volute. Na pobočnim stranama desno: patera, lijevo: urceus. Vis. 88, šir. 44, deblj. 29 cm; veličina natpisnog polja 40x35 cm. Inv. broj 9006.

Tekst natpisa:

I O M
 IVL. SALV
 TARIS. B F.
 COS. QVOD
 ARAS IN HVNC
 LOCVM RECOLLOCA
 VERIT

Transkripcija:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
 IVL(ivs). SALV
 TARIS. B(ene) F(iciarivs).
 CO(n)S(vlaris). QVOD
 ARAS IN HUNC
 LOCVM RECOLLOCA
 VERIT

Što se imena Salutaris tiče zanimljivo je da je ono u Panoniji jedino u Mursi na jednom natpisu dokumentirano i to na ari posvećenoj Jupiteru od dedikanta koji se zove M. Paenius Salutaris⁸. Ova se ara također datira u 2. st.

Povod postavljanju ove are sigurno je također otpust iz službe, no izrijeком se spominje još jedan, naime, dedikant je »are na ovo mjesto nanovo postavio«. Ne kaže se ni koje are ni koliko njih je nanovo postavio, no okolnost da je ta ara nađena sa još dvije sunovraćene u dubini od 2 m zajedno s odgovarajućim postoljima, sili nas na pomisao da su sve tri, a možda i više njih, stajale otprilike tu gdje su i nađene, te se smije pretpostaviti da je tu bilo svetište ili hram bogu Jupiteru. Da to nije tako, možda se ne bi sve tri našle na okupu.

Mimo ovoga tri are tvore cjelinu iz koje se dadu izvesti neke historijske činjenice. Prva se dakle ara datira s godinom 164., a to je bilo prije početka markomanskih ratova, koji su trajali, kako se općenito suponira od 167. do 180. Kako nema izvornih pisaca koji bi dali određenih podataka o toku ratovanja, na temelju studija epigrafskog, numizmatičkog, arheološkog i drugog materijala dale su se uočiti tri faze rata. Prvo, od 167. do 171. bile su koncentracije trupa oko Akvileje, jer je glavna struja Kvađa, Nariska, Hermundura, Bura, Vandala i Jaciga kretala kroz panonsku nizinu prema Julijskim Alpama. Drži se, da se najvažniji događaj u toj fazi: upad barbara do Italije, opsjedanje Akvileje i pljačkanje Opitergija desio 167. godine. Drugo, od 172. do 175. bila je ofenziva Marka Aurelija kad je pokorio Markomane, Kvađe i Kotine, i kad je još u toku rata Kvađe i Kotine naselio u carstvu. Treće, od 177. do 180. bila je treća faza toga rata, kad je Marko sa sinom Komodom ponovno bio u Panoniji, te s jakim rimskim trupama zaposjeo zemlju Markomana i Kvađa. Uslijed ratnih razaranja depopulacija je u Panoniji bila velika, te je car, drži se, još u toku rata Kotine naselio oko Murse i Cibala, da ovdje isušuju močvare⁹...

Slijed ovih zbivanja dopušta nam pretpostavku, da je T. Fl. Iustus svoju aru Jupiteru posvetio 164. u doba rata s Partima i već nagovještajućih se nemira na Dunavu. Censorinius Maximus mogao je svoj zavjet izvršiti bilo prije, bilo poslije njega, no Iulius Salutaris došao je u Mursu nakon ratnih razaranja, jer je porušene are na svoje mjesto nanovo postavio. Najbliže će biti istini, ako kažemo, da se to desilo uskoro nakon prve faze rata između 167. i 171., jer su tada kod upada barbara razaranja bila najžešća, a car još nije bio gospodar situacije, kao u kasnijim fazama rata s Markomanima. Salutarisova ara postavljena je valjda nedugo iza 171. godine.

Tri are o kojima je bila riječ pružile su prvi epigrafski dokaz, da su se barbarska plemena u svom naletu na Italiju služila i podravskom rimskom cestom i da su na tom putu poharala i Mursu.

A da upotpunimo iskaznu moć natpisa ovih ara u pogledu beneficiarijskih postaja, navodimo, da je u Osijeku već ranije nađena ara sa posvetom Jupiteru od konzularnog beneficiarija C. Iuliusa Iulianusa¹⁰, te da je u Klisi nedaleko Osijeka, nađena ara za koju se mislilo, da potječe iz Murse, također sa posvetom Jupiteru od prokuratorskog beneficiarija L. Marcusa Avitusa.¹¹ Obje se približno datiraju u 2. st. i indirektno podvlače važnost takove kontrolne postaje u Mursi i okolici u toku 2. st. — Daljnje dvije are, od kojih se jedna našla u Aljmašu, a posvećena je 226. god. Jupiteru od C. Oppiusa Bebiusa, konzularnog beneficiarija¹², dok se druga našla u Sotinu, sa posvetom Liberu od konzularnog beneficiarija C. Antoniusa Sabinusa, također iz 3. st.¹³ odlično ilustriraju važnost daljnja dva punkta na našem sektoru dunavskog Limesa, Aljmaša i Sotina.¹⁴

4) Postolje kipa od bijelog mramora (sl. 4), slučajno je nađeno 1970. kod iskopavanja zemlje za temelj nove pošte na Trgu Vladimira Nazora u Donjem gradu. Naknadnim istraživanjima i zaštitnim iskapanjem u blizini istog mjesta otkriveni su temelji jedne uglednije rimske zgrade, vjerojatno iz početka 3. st.

Postolje vitkog, elegantnog oblika, s pomno izrađenom gornjom i donjom profilacijom. Ima kockastu bazu, vel. 23x36x22 cm, a na vrhu podnožje za kip bogu Silvanu i njegovim životinjama, od kojih su se sačuvala oba Silvanova stopala i šape životinja. Visina cijelog postolja je 122, šir. 25 do 36, deblj. 15 do 22 cm. Veličina natpisnog polja je 25x26 cm.

Tekst natpisa:

SILVANO
 .AVG.
 M. AVREL.
 SEVERVS
 E. Q. p. V. S. L. M.

Transkripcija:

SILVANO
 AVG(vsto)
 M(arcvs). AVREL(ivs)
 SEVERVS
 EQ(vo). p(vblico). V(otvm) S(olvit) L(ibens) M(erito)

Posveta Silvanu Augustu ukazuje na to da je to oficijelna posveta nekog funkcionara i da je ovdje Silvanus poistovjećen s Jupiterom. Gentilicij Aurelius vrlo je raširen u Panoniji na zapadu, a još više na istoku, a dobili su ga građani stekavši građansko pravo bilo za Marka Aurelija, bilo onda kad je Karakala proglasio 212. Constitutio Antoniniana. Među njima se ponajviše kriju domaći elementi, a također i Orijentalci. Kognomen Severus čest je u dunavskim provincijama poslije Marka Aurelija, no susreće ga se i prije, premda rijetko.¹⁵ Izreka *equo publico* označava dedikanta kao pripadnika viteškog staleža i imućnijih društvenih slojeva. To što je zavjet izvršio Silvanu namjesto Jupiteru, i što imade gentilicij koji ukazuje na domaće porijeklo govori zato da je on možda romanizirani potomak domaćeg autohtonog življa koji se domogao i nekih funkcija u koloniji Mursi.

Ako si predočimo razvoj religioznih kultova u rimskoj Panoniji prema analizi koja je dana za rimski Aquincum, onda posveta M. Aurelija Severa Silvanu Augustu spada u drugu fazu razvoja rimskih kultova od vremena Marka Aurelija do Aleksandra Severa. U njoj se broj votivnih natpisa naglo penje, a u njima se jasno odrazuju dvije tendencije: jedna se kao i u prvoj fazi drži tradicionalnih kultova najviših rimskih božanstava koji naglašavaju državnu i carsku moć i koji često bivaju poistovjećeni s lokalnim božanstvima kao sa Silvanom, Neptunom, Danuvijem i dr. Te posvete uvijek imaju oficijelni karakter a dedikanti su ponajviše romanizirani funkcionari. Druga tendencija češće se opaža kod malih, ekonomski skromnijih domaćih ljudi, koji traže pomoć od bogova u zemaljskim problemima i problemima zagrobnog života. Tada prodiru i u civilno pučanstvo i u niže slojeve društva kultovi koji obećavaju spas i smirenje, kao što je to slučaj kod kulta Jupitera Dolihenskog i nepobjedivog boga Mitre. U trećoj fazi razvoja dominiraju sinkretistički kultovi, nastaje stapanje božanskih likova, a bog Mitra stupa u najužu vezu sa carskim kultom i ima prvenstvo nad svim ostalim kultovima. Te faze idu usporedno s razvojem imperija i krizama koje su ga pratile.¹⁶

Zbog toga što je postolje kipa od mramora, što je elegantnog oblika, što se slova natpisa ističu svojom ljepotom, što Silvan ovdje nadomješta Jupitera, što je dedikant viteškog staleža po svoj prilici u nekoj funkciji kolonije, taj se natpisni spomenik mora označiti kao oficijelni i datirati ga sa početkom 3. stoljeća.

5) Baza kipa od poroznog vapnenca (sl. 5) koja je nađena na jednoj njivi kod Klise blizu Osijeka, nalazi se u privatnom posjedu, u Trogiru, no kako ona treba da se prije ili kasnije nađe u našoj zbirci, ona se zbog potpune evidencije koju želimo imati o natpisima našega terena već sada uvrštava u ovaj red. Posjedujemo fotografiju i sve glavne potrebne podatke koje smo primili od vlasnika. U gornjem dijelu se nalazi grubo tesani jako izbočeni vijenac, a na vrhu kvadratična rupa, 3x2 cm velika s ostatkom olova, kojim se tu nešto pričvrščivalo, najvjerojatnije kip boga. Visina 42, širina 25 do 30. debljina 9 do 13 cm. Natpisno polje je 29x25 cm veliko.

Tekst natpisa:

I. O. M
D O L I
C E N O.
E M E R C I
O

Transkripcija i restitucija:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
D O L I
C E N O
E M E R C I
M O N I O
C O L L(egivm)?
N E G(otiantivm)?

Restitucija teksta je pokušaj da se u što lapidarnijem stilu upotpuni smisao sačuvanog natpisa. Budući da se u 4. redu vrlo jasno može čitati E. MERCI(I je umetnut u slovo C), najprikladnije je u 5. redu tražiti završetak riječi mercimonium u ablativu, no dakako u vrlo sažetom obliku i to tako da se pretpostavi malo slovo O u kutu između dvije kose haste velikog slova M, te produženu drugu vertikalnu hastu slova N da bi se čitalo NI; posljednje slovo ovako sažete riječi MERCIMONIO tj. O jasno se na oštećenom natpisu još vidi. Ako je ispravna supstitucija »e mercimonio« u smislu od utrška trgovine, onda se mora u 6. redu koji nedostaje očekivati ime dedikanta — pojedinca ili kolegija — u nominativu. Zamišljamo da bi to mogao biti kolegij trgovaca, te prema tome zamišljamo u 6. redu slova COLL(egium), u 7. redu NED(otiantium), dok u 8. redu mora da je bila uobičajena formula V.S.L.M. Naravno da je dedikant mogao biti i neki pojedinac, trgovac.

Za lokalnu historiju Murse, odnosno njene najbliže okolice, od značaja je, što u ovom natpisu imamo prvi spomen na kult Jupitera Dolihenskog. Da ga i nemamo, mi bismo na temelju analogija i komparacija s ostalim većim panonskim gradovima morali pretpostaviti, da je ovaj sirski kult i u Mursi i okolici postojao. Zna se da je za Septimija Severa i njegove dinastije i u Mursu dospjelo dosta sirske trgovaca, te da su oni, kao i vojnici s istočnih ratišta mnogo pridonijeli širenju orijentalnih kultova. Kako su sirske kultove u cijelom rimskom imperiju prestali cvasti propašću sirske dinastije, to se i kultu Jupitera Dolihenskog od polovice 3. stoljeća pomalo gubi trag. Sudeći po skromnom izgledu baze kipa, ona je dokument privatne religioznosti malih ljudi, koji su se iz vlastitih pobuda, a ne oficijelnih, obraćali bogu svoga izbora za pomoć. Prema tome ona je i dokument druge faze razvoja religioznog života u Panoniji i može se sa sigurnošću datirati u kraj 2. ili početak 3. stoljeća,¹⁷ to više što je i iz ostalog epigrafskog materijala napadno uočljiv procvat Murse u to doba.¹⁸

Kult Jupitera Dolihenskog epigrafski je dokumentiran zasada sa još tri primjera u našem dijelu Panonije Inferior i to na 1) ari, nađenoj u Daruvaru, podignutoj ujedno i za zdravlje Septimija Severa i Karakale od centuriona leg. VII Gem. imenom Q. Carmeus Iulianus;¹⁹ 2) na dvije potpuno slične baze, nađene u Surduku (Rittium) s posvetom od dedikanta M. Aurelija Apollinarisa, dec. Mun. Murs. (odnosi se na Mursellu kod Petrijevac);²⁰ i 3) na votivnom natpisu Jupiteru Dolihenskom od centuriona leg X Gem. Secundius Restutusa, nađenoj također u Daruvaru²¹. Svi se ovi natpisi odnose na početak 3. stoljeća.

6) Mala ara od krupnozrnatog bijelog mramora (sl. 6), nađena je 1967. god. prilikom vađenja pijeska na takozv. Malom Sakadašu, sjeverno od baranjskog sela Kopačeva blizu Osijeka, odakle je prenesena u muzej. Gotovo potpuno je sačuvana, osim što je oštećena na lijevoj strani vijenca, na bazi i uzduž bridova. Ara se sa svojom donjom kosom profilacijom širi prema bazi s kojom je i ujedno izrađena. Natpisno polje gore je oivičeno bolje izrađenom profilacijom, nad kojom se nalazi izbočeni vijenac. Na vrhu je jednostavna četverouglasta kruna. Ostrag je ara grubo tesana, a kako je izrađena iz kamena nepravilnoga oblika, ona nema naskroz jednaku debljinu. Visina 76, širina 19 — 29, debljina 11 — 21 cm. Inv. broj 7967.

Tekst natpisa (počinje na vijencu):

[I.] O. M.F.
C. AEL. SVRI
NVS. DE
C. COL. MIIV
IRAL. QQ
DES
V.S.L.M

Transkripcija:

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) F(vlgvrotori)
[C(aivs)?] AEL(ivs) SVRI
NVS. DE
C(vrio) COL(oniae) M(vrsellensivm) dvvm V
IRAL(is) Q(vin) Q(vennalis)
DES(ignatvs)
V(otvm) S(olvit) L(ibens) Merito)

Drugi red je oštećen, ali se sa sigurnošću može pri kraju čitati SVRI, kao i pri kraju trećeg reda DE, a četvrtog IIV. Ovdje se dedikant obraća Jupiteru Najboljem i Najvećem s nadimkom Fulgurator ili Fulminator, dakle Munjovniku ili Gromovniku, čime se bog označuje kao vladar neba i svih njegovih pojava.

Dedikantov gentilicium Aelius ukazuje na to da ga je možda jedan od njegovih predaka dobio u doba osnivanja kolonije Murse i davanja građanskih prava po caru Hadrijanu; taj gentilicij nije rijedak kod Mursijaca, kako se i može očekivati. Kognomen Surinus nije još u Panoniji bio poznat u ovom obliku, već u obliku SURUS. Javlja se prije Marka

Aurelija u zapadnim dijelovima provincije, dok poslije više ga se nalazi u istočnoj Panoniji među Orijentalcima ili domorodcima.²² — Dalje saznajemo da je Aelius Surinus bio decurio kolonije Murse, dakle gradski vijećnik i da je za buduću godinu bio izabran za duumvira za period službe koja je trajala 5 godina, ali u času podizanja are on tu službu još nije bio nastupio. Quinquennales su zapravo cenzori, koji su se morali osim za obavljanje censusa koje pada svake pete godine brinuti i o postavljanju budžeta i o održavanju javnih zgrada. — Na temelju karaktera slova, onomastičke analize i sadržaja gradskih funkcija ara se može datirati u kraj 2. ili početak 3. st. Ona je u sklopu topografskih istraživanja bila prethodno objavljena.²³

Kako se ne može uzeti za sigurno da je ova ara iz Murse odvučena u Kopačevo, to se može postaviti još jedna hipoteza, da je naime Aelius Surinus, porijeklom iz domaće romanizirane familije, koji je bio vršilac raznih gradskih funkcija, imao u blizini Murse, na terenu Kopačeva, i inače poznatog rimskog lokaliteta, svoje gospodarstvo, villu rusticu, i da je tamo aru postavio i posvetio Gromovniku Jupiteru. — Prema dosadašnjoj evidenciji nama su poznata već tri gradska vijećnika Murse: a) C. Aemilius Homullinus, koji je o svom trošku u Mursi podigao tržnicu sa dvostrukim trijemovima u prvoj polovini 2. stoljeća²⁴; b) Frequens, pripadnik viteškog staleža, koji podiže aru Jupiteru i Fortuni, 2. stoljeće²⁵ i — c) T. Flavius Martinus, kojega na ari posvećenju Jupiteru spominje njegov oslobođeni rob Flavius Philippus²⁶ također 2. stoljeće.

7) Nadgrobni spomenik Tita Septimija V. (sl. 7) zapravo je fragment natpisne ploče sarkofaga od jedne vrste poroznog vapnenca koja je nađena na ruševini srednjevjekovnog grada Kolođvara, prilikom restauratorskih radova na tom objektu, izvedenih 1970. od Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku. Možda je kao spolium donesena iz obližnje Murse koja je tokom srednjeg vijeka nesumnjivo služila kao kamenolom.

Sačuvan je gornji, lijevi dio natpisne ploče sa nešto lijevog ukrasnog polja na kome je vidljiv samo luk reljefnog medaljona, a u njemu je mogla biti prikazana ili bista pokojnika ili rozeta ili pelta ili kakav drugi motiv, Ovaj je fragment sa lomovima na sve četiri strane visok 24, širok 29, a debeo 9 cm, pa ako je pripadao sarkofagu normalne dužine od cca 2m, a visine od 1,20 m, onda su oba ukrasna polja s medaljonima mogla zapremiti oko 80 do 100 cm od normalne dužine sarkofaga (luk medaljona na fragmentu dopušta pretpostaviti diameter kruga od oko 30 cm). Za uokvirano natpisno polje moglo je preostati 100 ili 120 cm za dužinu teksta a oko 60 cm za visinu, računajući da je bilo bar šest redaka teksta. Tri naime sačuvana reda imaju slova s po 4 cm visine, što s proredima iznosi oko 20 cm, te ako je bilo šest redaka te iznad i ispod njih oko 10 cm neiskorištenog prostora, može se očekivati da je visina natpisnog polja iznosila oko 60 cm. Na gornjem neiskorištenom prostoru bez sumnje su bila jedino uklesana uobičajena slova D. M. — Inv. broj 9015.

Tekst natpisa:

Ⓓ

. T . S E P T . V

. V A L E N

. N A E V I

Pokušaj transkripcije i restitucije teksta:

D(is) M(anibvs)
 T(ito). SEPT(imio). V[ALENTINO.T(iti). SEPT(imii)]?
 VALEN [TIS.F (ilio). ANN(orvm) XL. ET. SABINIA]?
 NAE. VI [BIAE CONIVGI ANN(orvm) XXXVIII]?
 [H(ic) S(iti) S(unt)]?

. . . . .
 [PARENT(ibvs) .PIENT(issimis) .FIL(lii) .ET HER(edes) .F(aciendvm)
 .C(vravervnt)]?

Septimije Sever dao je građanska prava najviše u istočnoj Panoniji, gdje je onomastičnom analizom evidentirano oko 140 osoba s gentilicijem Septimius, a u tri panonska legijska tabora najviše Septimija ima među domaćim Panoncima, a samo nekoliko među Orijentalcima; kognomen Valentinus je najčešći kognomen u Panoniji poslije Marka Aurelija, a imaju ga osobe sa carskim gentilicijem. Vrlo je čest i kognomen Valens.²⁷ U drugom i trećem redu lako je stoga zamisliti da je bilo zapisano ime T. Septimija Valentina uz ime njegova oca, za koje je prirodno pretpostaviti da je glasilo T. Sept. Valens; zatim nakon oznake godina života očekuje se da je slijedilo ime Valentinove žene, s kojom je vjerojatno bio sahranjen u sarkofagu. To ime je samo otprilike izvedeno od muških poznatih imena Sabinus i Vibius, dakle Sabiniana i Vibia, no moglo je to biti i koje drugo ime. Oba su kognomeni, no ženska djeca su obično bila bez prenomena, a kognomen su mogla primiti i od oca i od majke. Dalje si možemo zamisliti da je iza oznake godina života Valentinove žene mogla stajati uobičajena kratica H. S. S. u petom redu, dok u šestom imena sina, kćeri ili rođaka, a u sedmom, ako ga je bilo, još neke izreke i kratice, koje smo naveli, a za koje u natpisima ima sijaset sličnih primjera.

Zanimljivo je napomenuti, da nam je s jedne male are, nađene u Banoštru, a posvećene Jupiteru, poznat neki Septimius Valens, c. a. coh. II, dakle upravitelj oružane neke druge kohorte²⁸. Brunšmid misli da se radi o coh II Alp equitata, koja je u kasnije carsko doba bila u Panoniji Superior; no mogla je to biti i coh II Asturum, za koju se zna da je tada bila u južnom dijelu Limesa Panonije Inferior²⁹. Naravno da se porodična veza između Valentina? i Valensa? sa sarkofaga i Septimija Valensa s are ne može dokazati, ali je za dublje ulaženje u natpisni materijal od koristi na ovakovu vezu upozoriti.

Kolikogod ovaj fragmenat sarkofaga bio neznatan, on upotpunjuje tipologiju mursanskih sarkofaga i ukazuje na postojanje tipa kojemu se s desna i s lijeva od natpisne ploče nalaze medaljoni. Mursanski sarkofazi kojih ima već priličan broj u muzeju sakupljenih, obično su jednostavni, neki imaju noričko-panonski volutni ukras, neki figure s obje strane natpisne ploče, dok je ovdje zastupan tip s medaljonima, koji inače u Panoniji ima svojih analogija³⁰, dok se takav u Mursi još nije pojavio.

8) Počasni natpis Flaviju Juliju Konstanciju i bratu njegovu Konstansu? od bijelog mramora (sl. 8) kojemu se sačuvao samo gornji dio lijeve strane, no i on je slomljen na dva dijela. Okvirne profilacije nema, okrnjen je s desne strane i ozgo tako da sačuvani dio ima oblik trokuta. Natpis je

izoran 1963. godine na oranici Sarkanju na pustari Sudaraš, jugozapadno od Belog Manastira i predan gimnaziji u Belom Manastiru, odakle je kasnije prenesen u muzej. Veličina sačuvanog fragmenta je 43x38x5,8 cm, a sačuvan dio natpisnog polja ide cijelom visinom i dužinom fragmenta, zaprema dakle 43x38 cm. Inv. broj 7722.

Tekst natpisa:

FL.IVLIOCONS
 CONS.TOT
 MITORI
 INVEN
 TITV

Pokušaj transkripcije i restitucije:

DD(ominis)? NN(ostris)?
 FL(avio) IVLIO CONS [TANTIO ET FL(avio) IVLIO]?
 CONS(tanti) TOT [IVS ORBIS TERRARVM DO]?
 MITORI [BVS AC PACIS ET SECVRITATIS]?
 INVEN [TORIBVS . . . . .]?
 TITV [LVM HUNC POSVERVNT . . . . .]?
 . . . . . ?
 [D(evotissimi) N(vmini) M(aiestati)Q(ve) EORVM]?

Teško je natpis na potpuno zadovoljavajući način rekonstruirati, jer je samo neznatan dio sačuvan, a nemamo ni u čemu uporišta za određivanje njegove visine i dužine. Kako je ploča i gore odbijena, može se prema primjerima ostalih takovih natpisa iz vremena Konstantinove dinastije pretpostaviti, da je gore bilo mjesta za još jedan redak na kome je stajalo DD i NN (ako se natpis zaista odnosio na oba cara). U trećem redu skraćeno ime CONS sili nas da pomišljamo i na Konstansa, brata i suvladara Konstancijeva. U četvrtom redu gotovo je neizbježno čitati DO]MITORI[BVS, dok u petom INVEN[TORIBVS (u smislu začetnici), a u posljednjem TITV[LVM.

Pokušaj rekonstrukcije načinjen je na temelju počasnih natpisa i reversa na novcu onoga vremena. Tada se vladarima daju vrlo laskavi nazivi kao victor, triumphator, domitor, restitutor, liberator, auctor, debellator (gentium barbararum), a mnogo se spominju salus, spes, securitas, pax i felicitas reipublicae, koju da su vladari u državi zaveli. Može se zamisliti da je natpis bio i dvostruko i trostruko duži od sačuvanog fragmenta i da je prema tome bilo obilja laskavih riječi, međutim, ako se držimo samo sačuvanih slova dobivamo približnu oskudnu rekonstrukciju, koja ipak predstavlja najvjerojatniju okosnicu cjelokupnog natpisa. Natpisi su se u prvoj polovici 4. stoljeća postavljali mnogo rjeđe negoli u 3. stoljeću, a nalazimo ih kao i ranije na miljokazima, zgradama, forumima, termama (kao što je slučaj u Varaždinskim Toplicama), slavolucima itd. Imaju ustaljenu formu, koja najčešće počinje sa D. N. ili DD. NN. ili čak DDD. NNN. već prema broju careva koji su vladali; slijedi ime cara ili imena careva u dativu, praćena laskavim titulama u vezi njihovih dostignu-

ća u ratu ili miru, u dativu. Zatim se navode još specijalna djela njihova, kao podizanje ili obnavljanje građevinskih objekata (termi, akvedukata, mostova, fora etc) u ablativu apsolutnom. Zaključno se navodi tko se brinuo za izvođenje radova s dodatkom D.N.M.Q. eius ili eorum. Na našem primjeru nalaze se u 1. i 2. sačuvanom redu ostaci carskih imena u dativu, u 3. i 4. redu najvjerojatnije laskavi nazivi u dativu, dok se za 5. i 6. red može suponorirati ime ili imena onih u nominativu, koji su se za radove brinuli i počasnu ploču (titulum) postavili, te na kraju još dodali uobičajenu formulu: devotus (ili devoti) numini maiestatique eorum.

Iako je to samo vjerojatna restitucija teksta natpisa, ipak uz pomoć analogija iz onoga vremena dobili smo približni sadržaj koji donekle oživljava rimsku historiju našeg terena. Mi ne možemo više znati kojim povodom je natpis postavljen i na kojem je objektu stajao, no možemo naslutiti vrijeme kad je postavljen, a to bi moglo biti između 340. i 343. godine. Naime, Konstancije i Konstans vladaju doduše zajedno od 340. do 350. kad je Konstans umoren od Magnencija, no njihova zajednička vladavina mogla je biti donekle zajednička samo nedugo iza umorstva trećeg brata Konstantina II 340. i diobe njegovih zemalja. Braća su se naime u vjerskim poslovima potpuno razilazila, Konstans je zaštićivao aleksandrijskog biskupa Atanasija, a Konstancije je zaštićivao arijance. Izvori su oskudni o događajima onoga vremena, no ipak je poznato da je Konstans ratujući na zapadu s Francima i Alemanima, te sređujući prilike u Britaniji i Panoniji imao izvjesnih ratnih uspjeha, dok je i Konstancije dotle manje ili više uspješno ratovao na istoku s Perzijancima. No tek ekumenski koncil, sazvan 343. u Serdiku koji je trebao da zavede slogu među braćom u vjerskim poslovima, otkrio je veliki i nepremostivi vjerski razdor koji se sve što dalje sve to više zaoštravao.³¹ Iz ovih razloga počasni natpis sa laskavim titulama za oba cara mora da je bio postavljen u prvo doba zajedničke vladavine do otvorenog sukoba na koncilu 343. godine.

Samo uzgred od interesa je da se spomene da iz Murse potječe zasada samo jedan jedini natpisni spomenik iz 4. stoljeća, a to je zanimljiv miljokaz sa dva natpisa³². Na jednoj strani miljokaza nalaze se imena dva cara i dva cezara, vjerojatno iz 305. godine, kad je Dioklecijan abdicirao i odredio nasljednike i cezare za Istok i Zapad, dok je na drugoj strani kasnije uklesan natpis iz vremena Julijana Apostate (361—363), koji ga slavi kao velikog i uzvišenog pobjednika jer je uništio opačine minulih vremena, tj. kršćanstva. Grubo i nepravilno klesana slova oba natpisa dokaz su dekadanse onog vremena, kad se natpisni spomenici već vrlo rijetko postavljaju i čak novi natpisi klešu i dodaju ranijim natpisima.

I tako ovdje opisani novi natpisi s našeg terena bacaju novo svjetlo na našu historiju.

Tri beneficiarijske are iz doba Marka Aurelija govore o važnosti beneficiarijske kontrolne službe i postaje u Mursi. Kako su tokom markomanskog rata bile srušene i nanovo postavljene, one rječito govore o ratnim razaranjima koja ni Mursu nisu poštedjela.

Dobili smo dokaz više o postojanju kulta boga Silvana, koji se nazivlje i Augustus. Tri are posvećene Silvanu koje su već prije poznate s našeg terena nazivlju Silvana: Silvester³³, Domesticus³⁴ i Magnus³⁵. Novi podatak upotpunjuje i oživljuje sliku Silvanovog kulta u Mursi, a među dedikantima ponajviše se otkriva domaći, romanizirani elemenat.

Dobili smo prvi dokaz o postojanju kulta Jupitera Dolihenskog u Mursi ili njenoj okolini.

Iz natpisa male are saznali smo za ime jednog dekuriona kolonije Murse više, koji je možda imao posjed u najbližoj okolini Murse.

Krnji natpis na fragmentu sarkofaga daje nam novih onomastičkih podataka, a fragment predstavlja i novi tip sarkofaga, dosada u Mursi nepoznat.

Počasni natpis Konstanciju i Konstansu spada ne samo kod nas već općenito u Panoniji i u cijelom carstvu među vrlo rijetke natpise.

- 1 Objavljene su u Glasu Slavonije 22. VI 71. i 27. XII 71.
- 2 A. Mócsy, Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior, Akadémiai Kiadó, Budapest 1970, 24—27, 61, 175
- 3 Ph. Filzinger, Römische Strassenstation bei Sigmaringen, Fundberichte aus Schwaben, Neue Folge 19, Stuttgart 1971, 175 do 206, 183
- 4 Pauly—Wissowa—Kroll, RE, 1925 XII 1362 (Tabellen über Verteilung der Legionen)
- 5 A. Mócsy, Pannonia, Pauly—Wissowa—Kroll RE, Suppl. IX, 616
- 6 Pauly—Wissowa—Kroll, RE XXI/2 1952, 2280
- 7 L. Barkóczi, The Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian, Acta Archaeologica, Budapest, 1964, 309, 318
- 8 L. Barkóczi, The Population, 323
- 9 A. Mócsy, Pannonia 555—562
- 10 Bulat—Pinterović, Novi rimski natpisi iz Osijeka, Osj. zbornik XI 90
- 11 CIL III 13362; J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, VHAD IV 187
- 12 CIL III 3270; M. P. Katančić, Istri Adcolarum Geographia vetus, pars I 375 br. 65
- 13 J. Brunšmid, Kameni spomenici, VHAD IX 111—112
- 14 D. Pinterović, Limesstudien in der Baranja und in Slawonien, Archaeologia Jugoslavica IX 69, 70
- 15 L. Barkóczi, The Population 284, 324; A. Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen, Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1959, 190
- 16 G. Alföldi, Geschichte des religiösen Lebens in Aquincum, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 13, 1961, 104 do 124
- 17 idem, 109—119, 122
- 18 D. Pinterović, Mursa za dinastije Severa, Osj. zbornik VII 1960, 17 do 39
- 19 CIL III 3998
- 20 CIL III 10243
- 21 CIL III 3999
- 22 L. Barkóczi, o. c. 284, 351, 325
- 23 M. Bulat, Topografska istraživanja Limesa u Slavoniji i Baranji, Osj. zbornik XII 1969 41—42
- 24 CIL III 3288
- 25 VHAD VI, 101 sl. 47
- 26 CIL III 15141
- 27 L. Barkóczi, The Population, 294 i 295
- 28 CIL III 10247; J. Brunšmid, Kameni spomenici, VHAD IX 101
- 29 A. Mócsy, Pannonia, 621

- ³⁰ A. Cermanović, Die dekorierten Sarkophage in den römischen Prowinzen von Jugoslawien, *Archaeologia Iugoslavica* VI, Beograd 1965, 89—103, T. V, IX, X, XI
- ³¹ E. Stein, *Geschichte des spätrömischen Reiches* I, Wien 1928, 202—218; H. Schiller, *Geschichte der römischen Kaiserzeit* II, Gotha 1887, 238—245
- ³² CIL III 10648
- ³³ CIL III 3277
- ³⁴ CIL III 3276
- ³⁵ VHAD XII 4—5

Fotografije: Rudolf Bartolović

NEW ROMAN INSCRIPTIONS FROM OSIJEK (MURSA) AND ITS SURROUNDINGS

In the period from 1967 to 1971 the collection of Roman inscriptions in the Museum of Slavonia has been increased with additional six new examples. Three of them have been found at Osijek and three in the environs. The study of them provided some new data for the Roman history in this region.

The inscriptions, transcriptions and restitutions of the texts can be seen in the Croatian text.

No. 1, 2 and 3 (fig. 1, 2 and 3) are altars dedicated to Jupiter, Best and Greatest by consular beneficiaries. They were found all three together in 1971 in a pit 2 m deep when some telephone cables had to be laid into the ground in front of the Technical School in the Lower Town of Osijek. All three are similar in style and in the contents of their inscriptions and they, by all probability, belonged to a Jupiter Temple.

No. 1 (fig. 1) This altar was found broken and damaged so it had to be restored. It is uncertain whether to assume an S at the beginning of line 4 and whether Titus Flavius Iustus was a *bf. cos.* of the leg IV Scythica. It is known that from the time of Emperor Nero on, this legion was constantly stationed in Syria⁴. It is more probable T. Fl. Iustus belonged to leg IV Fl(avia) F(elix) which was stationed at Singidunum,⁵ not so very far from Mursa.

M. Pompeius Macrinus and P. Iuventius Celsus were *consules ordinarii* in the year 164 A. D.⁶

This inscription belongs to the more rare ones which could be with certainty dated and therefore it gives us some useful hints for epigraphic studies and for comparisons of stone-cutters' workshops.

No. 2 (fig. 2) This second of the three altars can be dated either somewhat earlier or later than 164. A. D. because it is quite similar in style and in character of letters to the previous one, with which it was found under the same circumstances.

It explicitly mentions Censorinius Maximus fulfilled his vow after having obtained his dismissal, what was usually done by all beneficiaries when their missions ended and they were called off.

No. 3 (fig. 3) provides some additional explanations for the first two altar inscriptions inasmuch as it expresses a special reason for dedication of the altar to Jupiter, namely, Iulius Salutaris **replaced altars to their right place**. It is only natural to assume he also fulfilled his vow after having obtained his dismissal, as was mostly the case with beneficiaries on duty outside their units. But before he did so, he replaced altars which were overthrown in the Jupiter temple. How many of them were overthrown we do not know, probably even more than the two which were found together with the third.

One can easily see that the three altars belonged to a Jupiter temple and that their inscriptions indicate that in the Marcomann wars, which started as is generally assumed in 167 A. D., plunder and demolition also occurred at Mursa.

Demolition was most violent at the beginning of the war between 167 and 171, when Marcus Aurelius could not yet master the situation, because Pannonia was suddenly overrun by numerous barbaric tribes whose main stream swept through the Pannonian plains down to Italy besieging Aquileia and plundering Opitergium.⁹

The succession of events in connection with our inscriptions happened as follows: T. Fl. Iustus erected his altar in A. D. 164, while Censorinius Maximus might have done the same approximately about that year. When the first violences at the beginning of the Marcomann wars were over and the Emperor mastered the situation in the province, Iulius Salutaris, probably shortly after 171 erected himself a new altar after having replaced to the right place the overthrown ones which he found in the temple and thus fulfilled his vow to Jupiter.

The contents of these three inscriptions give us also the first epigraphic hint as to the road the barbaric tribes used in this part of Pannonia, touching and plundering Mursa on their way to Italy: they obviously used the Roman road Poetovio — Mursa along the Drava river-valley.

As regards the beneficiary station at Mursa, it surely was very significant, surveying the crossing of the river Drava in the nearest proximity of the Danubian Limes. Altars of consular beneficiaries are always indicating a necessity of a tight control over the enemies on a special or crucial spot in the roadnet.^{2 3}

No. 4 (fig. 4) is an inscription on a pedestal of white marble on which apparently a statue of Silvanus stood representing the god with his animals. The statue broke and only the feet of Silvanus and the animals' paws remained. This pedestal was in 1970 occasionally excavated when the new Post Office building in the Lower Town of Osijek was being built. A protective excavation was then carried out and as a result the fundamentals of a noble Roman house from the third century could be detected.

The inscription mentions Marcus Aurelius Severus, a member of the equestrian order who dedicated the statue to Silvanus Augustus. The name of Marcus Aurelius was probably given to the dedicator or to one of his ancestors by Emperor Marcus Aurelius when he granted civil rights to natives. Therefore we assume the dedicator was a romanised native who clung to the domestic cult of Silvanus, evidently identifying Silvanus with Jupiter. M. Aur. Severus probably held an office in the colony Mursa and erected the statue out of propagandistic reasons¹⁶. It might have been at the beginning of the third century.

No. 5 (fig. 5) is again an inscription on a pedestal made of a rough kind of limestone which was found at Klisa near Osijek. The transcription is only an attempt to complete its very laconic text. The statue of Jupiter Dolichenus must have stood on the top of the pedestal, what can be judged by the hole and some remains of lead in the middle of the top. This statue was dedicated to Jupiter Dolichenus presumably by a collegium of merchants from the proceeds of their merchandise. The laconic inscription as well as the ligatures in line 3 and 4 (C with E and C with I) induce us to insert in line 5 a small letter o between the two oblique bars of a big letter M and to assume that letter N and I were also in ligature, while the last letter O in the supposed word »mercimonio« can partly still be seen. For these reasons we suggest reading »e mercimonio« and in line 6 and 7, which are missing, we guess »coll(egium) neg(otiantium)« could be the nearest possible solution for completing the inscription.

In the local history of Mursa and her nearest environs this inscription is rather significant being the first we know about to mention Jupiter Dolichenus. It is known that during the reign of the Severan dynasty quite a number of Syrian merchants flocked to eastern Pannonia and also to Mursa and that they, as well as the soldiers returning from wars in the East, were responsible here for the spreading of Oriental cults. The Syrian cults finally disappeared with the fall of the Severan dynasty. Therefore we suggest to date this inscription with the beginning of the third century.^{16—18}

No. 6 (fig. 6), again a small altar of white marble which was found in 1967 north-east of Osijek outside the village Kopačevo. It bears an inscription beginning on the cornice with a dedication to Jupiter Fulgurator or Fulminator by Aelius Surinus, a decurio of the colony Mursa who was elected for the next year but not yet in function as a duumvir for the period of five years (meaning he will perform the censorship). In all probability Aelius Surinus was a prosperous citizen of Mursa who held civil offices in the colony and perhaps owned a villa rustica outside the town where he erected an altar and dedicated it to Jupiter Fulgurator, i. e. to the almighty god endowed with power over sky and weather phenomena.

No. 7 (fig. 7) is part of the frontispiece of a sarkophagus which was in 1970 found among the ruins of the mediaveal borough Kolodvar near Osijek when some restoration work had been carried out on it.

Very little has been preserved from the inscription so that our attempt to restore the text is only conjectural. Assuming the tabula ansata was about 100 cm long and about 60 cm high, we guess there might have been at least six lines. Except for the letters D and M (Dis Manibus) certainly heading the inscription, the next three lines probably contained the names of a married couple with mention of the father's name and with precise figures of the age at which the couple died. Perhaps in the missing line 4 the letters H. S. S. (hic siti sunt) were incised followed by one or two more lines with names of the children or heirs who carried out the parents' last will and provided for the sarkophagus and the inscription on it.

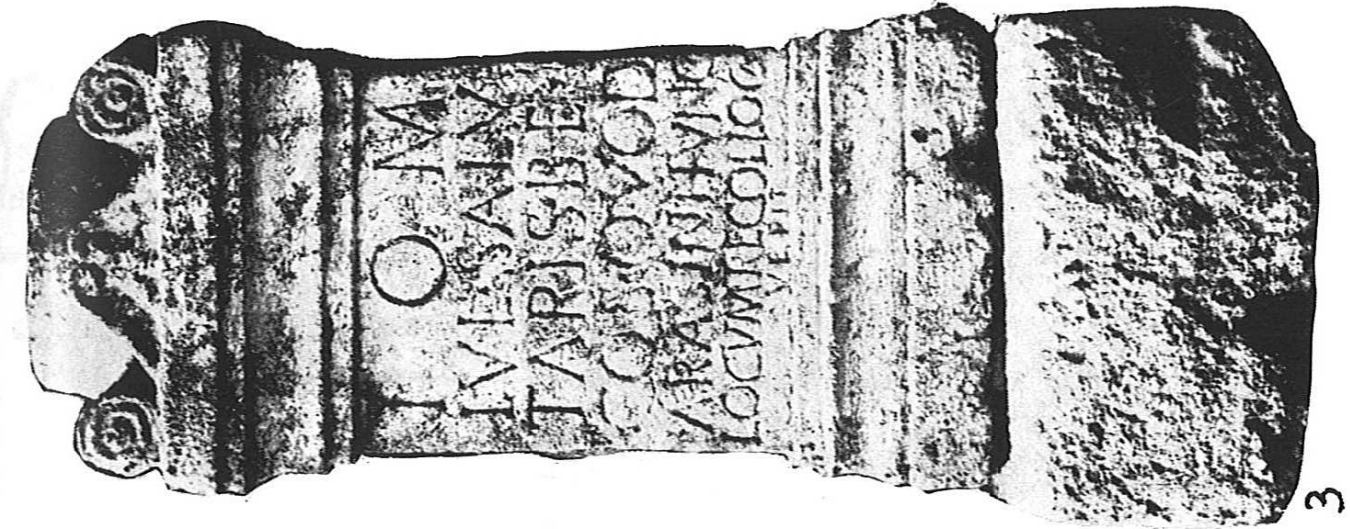
This type of a sarkophagus with medallions on each side of the inscription has not yet been found in this region and therefore it enlarges the collection of our specimens among which the ones with the well known norico-pannonian curved decoration, trimming the tabula ansata, widely prevails. So this fragment of a sarkophagus will eventually have to be dealt with in a study on the stone-cutters' workshops of Mursa.

No. 8 (fig. 8) is the fragment of a titulus, an honorary inscription which had been perhaps walled in on a building, a triumphal arch, a bridge, an aqueduct or the like. It was in 1965 dug out from a plough field near Beli Manastir in the vicinity of Osijek and later given to the museum.

It is very difficult to restore this inscription because so very little remained of it. Apparently one thing is assured: the mention of the Emperor Flavius Iulius Constantius. In the second preserved line (the stone was broken off even on the top as can be judged by the line of rupture) perhaps we should assume the name of this emperor's brother, Constans, was cut, although in an unusual abbreviation. The following flattering phrases we tried to decipher, can often be found on contemporary official inscriptions or on coins. In line 6, 7 and 8 which are missing, we can easily contrive names were mentioned of some high official or of a commanding officer or else of a group of people in charge of the building of the respective object, and that the titulus highly probably ended with the formula very common at that time: DNMQ eius or eorum.

If our conjecture is only approximately right then this titulus could have been erected or walled in on a building or object at the beginning of the joint reign of Constantius and Constans when they earned some successes in their wars in the East and West of the Empire and were not yet in an open dissension on religious matters as it became evident in 343 during the synod at Serdica. These religious conflicts never ceased to the end of their joint reign.

We have tried not only to give explanations and attempts for restoration of these new inscriptions, but also in each case to point out what new knowledge for the cultural or political history we could, so to say, squeeze out of them. We believe the new knowledge is significant and can be excellently used for changing, completing and forming the image of Mursa and her environs in Roman times, on what scholars in our country have been working for two centuries. One can be rather optimistic on the furtherwork on this image as constantly new finds come to light caused by large-scale building activities in process.

3

2

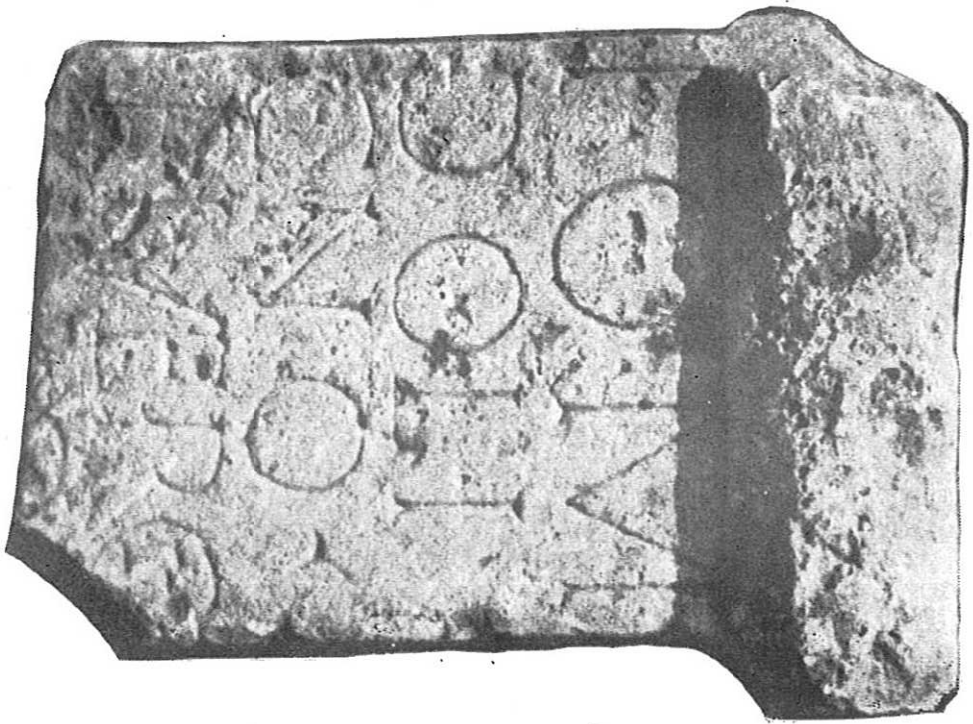
1

4

5

6

